

Posudok na dizertačnú prácu Martina Buchtíka: *Medzi výskumníkom a účastníkom: nároky na metódy a techniky sociologického výskumu*. Praha, 2016, 272 s. Univerzita Karlova, Fakulta sociálnych vied, Institut sociologických štúdií. Katedra sociologie.

Predložená dizertačná práca má veľmi ambiciózne ciele a veľmi extenzívnym rozsahom prekračuje charakter štandardných dizertačných prác. Práca sa deklaratívne zameriava na metodológiu sociologických výskumov a čiastočne zasahuje aj do oblasti filozofie a metodológie sociálnych vied. Obsahovo však výrazne zasahuje aj do oblasti psychológie, sociálnej psychológie a experimentálnych výskumných postupov. Z obsahu práce vidieť, že je dielom človeka, ktorý ma dlhoročné skúsenosti s prácou v oblasti metodológie reprezentatívnych výskumov (*survey*) a s testovaním validity a reliability výsledkov výskumov a výskumných nástrojov. Ako celok obsahuje práca veľké množstvo podrobných rozborov prístupov a metód, ktoré nie sú v českej (alebo slovenskej) sociológii veľmi známe a využívané, čo dokazuje veľký prehľad v súčasnej odbornej literatúre. Vo svojom posudku nebudem podrobnejšie popisovať obsah práce, ale sústredím sa na naznačenie niektorých kritických momentov v práci a pozornosť budem venovať naplneniu základných cieľov, ktoré majú dokazovať schopnosť autora samostatnej vedeckej práce adepta doktorského titulu. Moje pripomienky a otázku sú zároveň aj námetom pre diskusiu a rozpravu o predloženej dizertačnej práci.

Pri čítaní práce som sa nedokázal ubrániť dojmu, že autora ambíciami ako písať inšpiroval Miloslav Disman a jeho už klasická učebnica *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Môže ísť len o dojem, ale ak je pravdivý, možno by sa patrilo túto inšpiráciu v štýle formovania výkladu aj otvorene priznať. Veľa v predloženej dizertačných prácach neštandardných prvkov - uvádzanie citátov, glos a sociologických aforizmov pod názvy kapitol, včlenenie literárnych prvkov (prológ, epilóg, príbehy zo života vedcov), pokus byť čitateľovi sprievodcom sa veľmi podobajú prvkom, ktoré urobili Dismanovu knihu v podstate generičnou učebnicou metodológie. Na rozdiel od Dismana však dizertačná práca nie je písaná takým uvoľneným a košatým jazykom, s množstvom veľmi ilustratívnych príkladov. Práve naopak, jazyk je veľmi poplatný štýlu neopozitivismu, ku ktorému sa otvorene hlási, jazyk je priveľmi formalizovaný a štruktúra práce je priveľmi komplikovaná, rozčlenením na množstvo kapitol, podkapitol a podkapitol podkapitol (niekedy len niekoľkoriadkových) výrazne zneprehľadňuje orientáciu v logike výkladu práce. Našťastie autor za každou časťou výkladu urobil zhrňujúci záver, niekedy však doplnený ešte ďalším sumárom základných záverov, čo trocha sprehľadnilo (hoci zdvojitím záverom zasa v niektorých prípadoch komplikovalo) smerovanie argumentácie.

Z formálneho hľadiska sa nedá neupozorniť na jeden dôležitý prvok práce, s ktorým som si nevedel celkom poradiť. Dizertačná práca má byť jednoznačne identifikovaná ako ucelená autorská práca výskumníka, s jednoznačným rozlíšením autorstva. Predložená dizertačná práca síce otvorene priznáva, že na viacerých miestach ide o reprodukciu už publikovaného textu, viackrát v spoluautorstve, no na jednom mieste otvorene priznáva, že sa

nedá rozlíšiť čo je prínos samotného autora a čo spoluautora (pozn. 81, s. 127). Na viacerých miestach sa nedá ubrániť istému kompilačnému charakteru práce, ktorá na niektorých miestach pôsobí ako skladačka už publikovaných textov so všetkými rizikami, čo z toho vyplývajú – opakovanie myšlienok, nie jednoznačné nadväzovanie textu na predchádzajúce časti. Akoby autor zmenil štandardné poradie vedeckej produkcie. Najskôr dizertačná práca, z ktorej vznikne séria článkov a preskočil priamo do štádia skúseného vedca, ktorý zo série článkov napíše syntetickú knihu. Nie je to nelegitímny postup, len pôsobí unáhle.

Z formálneho hľadiska mám k práci ešte niekoľko, no nie však principiálnych poznámok: práca obsahuje veľké množstvo preklepov, zle číslovaných tabuliek (prípadne zlé číslovanie odkazov v texte), na mnohých nie veľmi štandardné (či skôr krkolomné) konštrukcie viet, chýbajúce časti viet (s. 42 posledný odstavec časti 2. 5.).

Z obsahového hľadiska mám však tiež viacero pripomienok. Napriek tomu, že práca je z odboru sociológia a naznačuje pomerne veľký prehľad v súčasnej odbornej literatúre, zo sociologickej tradície je pomerne výrazne vykorenená a miestami sa viac približuje psychológii a to najmä v jej experimentálnej podobe. V práci je v podstate ignorovaná veľká časť sociologických prístupov (najmä k terminológii) a sú dezinterpretované alebo priveľmi zjednodušujúco podané viaceré sociologické koncepcie. V úvodných častiach je pomerne veľký priestor venovaný Haroldovi Garfinkelovi, no ten slúži v podstate najmä len ako ilustrácia sporov v sociológii a metodológii vied, bez hlbšieho ukotvenia v jeho tradícii alebo jeho východiskách. V nasledujúcich častiach jednoducho z diskusie zmizne. No čo až bije do očí je skutočnosť, že etnometodológia, ktorá mala silné korene vo fenomenológii A. Schutz, nie je v práci prezentovaná komplexne a v súvislostiach. Dokonca ani termín indexikalita nie je napojený na etnometodologickú tradíciu alebo samotného H. Garfinkela. Takto sa mohlo stať, že práca neobsahuje jedinú zmienku o Alfredovi Schutzovi a to napriek tomu, že boli jeho texty o rozlišovaní bežného a vedeckého poznania (teda čo je jednou z nosných ideí dizertačnej práce) preložené (do slovenčiny) a že je dôležitým autorom aj konceptu bežného uvažovania (zdravého rozumu) v sociológii, teda tým, čo práca rozoberá. Podobne je v práci prítomná aj Schutzova terminológia, no bez referencie k jeho autorovi (napríklad príručný balík poznania, svety akoby v zmysle Lebenswelt). Takéto samozrejme narábanie so slovníkom rôznych teoretických konceptov je v práci prítomné častejšie. Identický problém nastáva v súvislosti s rozborom interakcii, kde nie je ani náznak väzby k interakcionistickej tradícii v sociológii a k jednému z autorov termínov role-playng a role-taking G. H. Meadovi. Takto práca pracuje aj s termínom sociálne reprezentácie, no bez ukotvenia v Durkheimovskej tradícii. Termín je v podstate len nekriticky napojený na durkheimovskú koncepciu S. Moscoviciho. Pre sociologicky vzdelaného čitateľa nedostatočne, alebo dezinterpretujúco pôsobia odkazy na teóriu P. Bergera a Th. Luckmana, prípadne veľmi máľúco prezentovaná sociológia fotografie Pierre Bourdieuho. Osobne som pri čítaní časti o sociológii fotografie nevedel zistiť, čo vlastne k tejto téme P. Bourdieu prínosné povedal a najmä, ako sa to dá využiť v experimentálnom výskume typu, akému sa venuje dizertačná práca. Inými slovami, napriek tomu, že práca rieši problém reprezentácii a bežného poznania, nie je úplne kompatibilná s bežným poznaním, jazykom a základnými reprezentáciami existujúcimi v rámci sociologickej obce.

V druhej časti práce je vidieť veľmi silný odklon o sociológii k reflexii psychologických metód, interpretácií a výskumov a prechod od metodológie štandardizovaných výskumov k experimentálnemu výskumu. priveľká šírka záberu zjavne šla na úkor dôkladnosti a podrobnosti rozboru jednotlivých línií práce. Trocha prekvapujúce je, že pri výklade rôznych metód opierajúcich sa o vizuálne stimuly vo výskume a pri použití škál úplne absentuje použitá škála hodnotenia ikon ideálnych postáv, ktorá bola využitá napríklad aj vo výskume ISSP voľný čas a šport.

V súvislosti s rôznymi experimentálnymi pokusmi, najmä v psychológii je dôležitým upozornením autora otázka etiky. Napriek tomu ma však prekvapilo, že v práci uvádza aj príklady vlastných výskumov so študentmi, pri ktorých dochádzalo k zjavne eticky problematickým situáciám – napríklad k navodzovaniu situácií, kde sa rôzni ľudia môžu ukazovať aj v netradičných a konfliktných situáciách, ktorým sa za bežných okolností snažia pravdepodobne všetci vyhýbať. Asi by stále viac za pozornosť reflektovať rôzne etické dilemy podobných experimentálnych výskumov a zvážiť ich miesto v sociologickom výskume.

V predchádzajúcich častiach som naznačil viacero problematických prvkov v predloženej dizertačnej práci. Tieto poznámky však majú byť príspevkom k skvalitneniu budúcej práce adepta doktorského titulu. Jeho práca totiž v mnohom prekračuje bežné dizertačné práce a ukazuje nové cesty v sociologickom výskume. Priveľa odbočiek a istým spôsobom neproduktívnych častí práce sú daňou každého dobrého výskumu. V tejto súvislosti treba oceniť otvorenosť autora, ktorý sa rozhodol nahliadnuť do svojej výskumníckej kuchyne a otvorene hovoriť aj o problémoch a neproduktívnych smeroch, s ktorými počas na výskume práce zápasil. Dalo by sa povedať, že taký veľký priestor na hľadanie a aj sebahľadanie aké mal v dizertačnej práci už vo svojom profesionálnom živote pravdepodobne mať nebude. Zároveň je treba dúfať, že práve pod vplyvom kritických poznámok recenzentov a oponentov jeho doterajších prác a aj tejto dizertačnej práce sa bude vedieť vyhnúť aj množstvu takmer školáckych chýb. Ako celok považujem predloženú dizertačnú prácu za primeranú adeptovi na doktorský titul a odporúčam ju k obhajobe.

V Bratislave, 9. 9. 2016

Mgr. Miroslav Tížik, PhD.

Sociologický ústav SAV

Klemensova 19

813 64, Bratislava